

УДК 947.742“16”:929.52

Оксана Задорожна (м. Київ)

НОРИНСЬКА ВОЛОСТЬ НЕМИРИЧІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ: СКЛАД, ФОРМУВАННЯ, НАСЕЛЕННЯ

У статті здійснено спробу показати склад Норинської волості, придбаної Немиричами у 1620-х роках, а також їхню діяльність, спрямовану на розширення її території, осадження нових сіл та збільшення населення.

Ключові слова: волость, Немиричі, Київське воєводство, землеволодіння, застава, орента, населення.

До початку XVII ст. Немиричі вже стали досить помітним родом у Київському воєводстві, де були зосереджені їхні основні землеволодіння. Поряд з осадженням нових поселень на території своїх давніших — Олевської, Приборської та Черняхівської — волостей вони також поступово скуповували окремі села й навіть цілі ключі. Особливо активно цим займався представник черняхівської лінії Стефан Андрійович Немирич, неодноразовий посол на вальний сейм Речі Посполитої (1607, 1611, 1618, 1619, 1623), маршалок кола рицерського (згадується 1614 р.), київський підкоморій (1619–1630) та овруцький староста (1623–1630)¹. Однією з куплених волостей була Норинська, придбана у Станіслава Любомирського у 1620-х роках. Метою статті є з'ясувати, хто володів Норинською волостью до Немиричів, які маєтки до неї належали в різні періоди, а також дослідити рівень її заселеності, що в майбутньому дасть змогу оцінити її господарський потенціал та дохідність.

Слово “волость” позначало адміністративно-територіальну та господарську одиницю, яка формувалася довкола замку чи двору і займала переважно суцільну територію. Волость, як правило, складалася з окремих сіл.

Спеціальні праці про Норинську волость в історіографії відсутні. До питань землеволодіння звертався ще наприкінці XIX ст. Александр Яблоновський, який опублікував низку статистичних даних про окремі воєводства, в тому числі й Київське². Інформація про Норинськ та села, що формували волость, міститься також у “*Географічному словнику Польського королівства*” кінця XIX — початку XX ст.³. Про Норинську волость згадано і в дослідженні Вітольда Бобінського⁴, яке багато в чому спирається на доробок Александра Яблоновського. Джерелами для написання статті стали здебільшого актови книги судових уста-

нов Київського воєводства, меншою мірою — матеріали Литовської та Коронної метрич та регести справ Люблінського трибуналу.

Очевидно, Норинськ, довкола якого пізніше сформувалася волость, належав до земельного фонду київського князя, який подавав його у держання в якості “кормління” чи “вислуги”. Принаймні саме таку ситуацію зафіксовано в джерелах середини XV ст. Найперша згадка про власника Норинська⁵ відноситься до 1456 р. — дати надання київського князя Семена Олександровича Лазару Браєвичу цього поселення на тих самих правах, на яких його давніше тримав Андрій Мишкович⁶. Протягом кількох наступних десятиліть про Норинськ згадок немає. Із ліквідацією Київського удільного князівства ця територія перебувала під зверхністю великого литовського князя і “тягнула” до Овруцького замку. 1517 р., за свідченням “*Географічного словника Польського королівства*”, великий князь Жигимонт передав Норинськ Федору Аксаку як “вислугу”⁷. Ще через кілька десятиліть, в описі Овруцького замку 1545 р., фіксуються уже два власники Норинська: Григорій Аксак та Олександр Кисіль. Григорію, онукові Федора Аксак, належало тут 8 димів та 8 служб, з яких “подачки дають полсеми копы грошей а кадь меду”, а Киселю — 4 служби, з яких він платив “подачку” 3 копи і 20 грошів⁸. До Норинська, очевидно, “тягнуло” й село Путиловичі⁹, теж “вислуга” Аксак на 3 служби, за які він сплачував 3 копи та кадь меду¹⁰. Пізніше, за територіальною близькістю, Путиловичі входили до Лугинської волості, яка, ймовірно, виділилася з Норинської і розташовувалася на південь від неї. Про те, що колись це був єдиний маєтковий комплекс, опосередковано свідчить згадка під 1617 р. про спільного лугинського та норинського урядника князів Острозьких¹¹.

Незадовго до 1570 р. частина Норинська, що належала Киселю, перейшла за його дочкою до київського зем'янина Богуша Дешковського¹², який 1584 р. мусив підтвердити своє право власності¹³. Після поділу спадку між дочками Дешковського ця частина маєтку стала належати Вітунським та Огоновським¹⁴. Близько того часу Єсиф Немирич тримав у заставі третину Норинська. Відомо, що у 1590 р. він позивав Вітунського й Огоновського, які не з'явилися, щоб отримати гроші за заставу¹⁵. У 1591 р. видано декрет Люблінського трибуналу про поділ половини Норинська і Жеревців¹⁶ (пізніше Жеревці входили до Лугинської волості) між Яном Аксаком і Яном Вітунським, з одного боку, та Яном Огоновським, з іншого¹⁷. У 1592 р. Норинськ названо материзною Анни Вітунської та Мар'яни Огоновської¹⁸. Під 1600 та 1605 рр. серед власників Норинська згадано ще Яроша Зуба, слугу князя Януша Заславського і другого чоловіка Анни Вітунської¹⁹.

Про тогочасний склад волості можна дізнатися завдяки справі, яка 1598 р. вирішувалася в Люблінському трибуналі. Тоді заставний власник Войцех Котовський звинувачував подружжя Яна і Маруші Огоновських у вибитті з частини Норинська, Путиловичів та Жеревців²⁰. Тоді ж Огоновські позивали київського возного Івана Заруцького за неслухне ув'язання їхньої братової Анни Делешканівни Якубової Огоновської у їхні маєтки: Салівський фільварок²¹ та Норинськ²². Із 1600 р., після скасування поділу маєтків 1591 р. і проведення нового, Огоновські вступили у права в селищі Малужовому, Бондарях, Новаках (це село пізніше належало до Лугинської волості), Великій Хайчі та Малій Хайчі²³ та дворі в Норинську²⁴.

Інша частина Норинська, с. Путиловичі та половина с. Жеревці перейшли від Анни Зубової до Яна Аксака²⁵, а той 1588 р. спершу продав власну частку Василю Мощанському, а у 1602 р. всі норинські володіння — Олександр Острозькому. По смерті Олександра їх успадкувала його неповнолітня дочка Зофія, але до її одруження з краківським воеводою Станіславом Любомирським маєтком розпоряджалися опікуни: мати Анна Костчанка та дід Костянтин Острозький. Під 1607 р. тут згадується як заставний власник Олександр Брудзевський, а 1613 р. — Ян Мирієвський²⁶. Того ж року ще якась частка Норинська перебувала в заставі Миколая Залісевича від Єви Збарзької²⁷.

Коли Стефан Немирич купив цю волость разом з Лугинською у Станіслава Любомирського — достеменно невідомо. Як записано в протоколі одного з судових процесів, Любомирські "устали быть дедичами тых добр и не держат их"²⁸. Видавці *"Географічного словника Польського королівства"* вважають, що це сталося 1620 р.²⁹, а Вітольд Бобінський датує цю подію 1625 р.³⁰. Але принаймні точно відомо, що 1618 р. Норинськ ще належав Острозьким, бо тоді норинський купець за підтримки дідичів міста, князів Острозьких, позивав Стефана Немирича до Люблінського трибуналу за вивезення поташу до маєтку Немирича Фосниці³¹. Тоді ж міщани Норинська, Хайчі та Розважа³² названі підданими Януша і Костянтина Острозьких³³. Під тим же роком згадано ще одне село цієї волості у власності Януша Острозького — Лукашівка³⁴.

У 1624 р. одну частину Норинська тримав Михайло Меленевський³⁵, а інша частина названа власністю Любомирських³⁶, хоча 18 травня 1624 р. до люблінських трибунальських книг було внесено квіт Стефана Немирича про сплату Станіславу Любомирському 122 тис. зол. за придбані у нього Норинську та Лугинську волості³⁷. Врешті, 20 грудня 1625 р. овруцький староста Стефан Немирич названий новим власником Норинського ключа, який на той час складався із міста і замку Норинська, сіл Великої та Малої Хайчі, Бондарів, Сал і Пелчі (Розважа)³⁸.

На середину 1620-х років Норинська волость займала площу бл. 280 км², межуючи на півночі з маєтками Кобилин, Коптіївщина та Збранки, на південному сході з Гошовим, на півдні — з Лугинською волостью, на заході — з Веледницькою волостью³⁹. Крім того, сюди входили села Словечна й Білка⁴⁰, розташовані на північний захід від основного масиву та Сали далеко на південь від нього. Вперше поняття "Норинська волость" фіксується у 1630 р.⁴¹.

Після смерті Стефана Немирича ці маєтки успадкувала Марта Войнаровська. Згідно із записом про введення у володіння, датованим 20 березня 1630 р., їй було передано Словечну, містечко Норинськ, село і фільварок Велику Хайчу та Малу Хайчу, село Бондарі, Сали, містечко Пелчу та рудні, що належали до цих маєтків⁴².

У першій половині 1630-х років Норинську та Лугинську волості, схоже, вирішено було продати. Є згадка 1636 р. про продаж маєтків Яну Шашкевичу чи його спадкоємцям, однак

31 жовтня 1636 р. Шашкевичі вже скаржилися на Немиричів, які нібито відразу після продажу наслали своїх людей на Норинськ⁴³. Можливо, частку Шашкевичів перекупив Криштоф Третяк, бо 15 червня 1643 р. за його позовом було видано декрет про підтвердження купівлі Лугин і Пелчі за 16 тис. зол.⁴⁴. Утім, вже наступного дня до київської гродської книги вписано орендний запис Третякові від Немирича на всю Лугинську волость та містечко Пелчу за ту саму суму⁴⁵.

У 1636 р. і 1638 рр. в Норинську резидував старший син Стефана Немирича та Марти Войнаровської Юрій⁴⁶. Після купівлі Топорищ⁴⁷ він переїхав туди, а в Норинську оселився Владислав⁴⁸. Хоча є згадки, що це була їхня спільна власність⁴⁹, у деяких судових процесах Владислав Немирич діяв лише від свого імені. Можливо, це пов'язано з настанням повноліття Владислава і номінуванням його на уряд овруцького старости 24 грудня 1642 р.⁵⁰ Так чи інакше, але 13 серпня 1644 р. саме до нього як до власника позивався дядько Олександр Немирич⁵¹. Остаточо Норинська волость відійшла до Владислава після поділу маєтків 1646 р. На той час вона складалася із самого Норинська, рудні на р. Мощениці, Великої і Малої Хайчі, Бондарів, Сал, Пелчинки з руднями на Жереві та містечка Пелча⁵².

Владислав Немирич помер 1653 р., і опікуном його дочки Маріанни та маєтків став молодший брат Стефан. 30 червня 1664 р. троюрідний брат Владислава Юзеф Кароль Немирич домігся передачі йому в опіку цієї волості. Це право йому надавалося через від'їзд Стефана Немирича без королівського дозволу за кордон, внаслідок чого землі залишалися без нагляду⁵³. Після повернення на батьківщину Маріанна вступила у володіння Норинською волостью⁵⁴.

Очевидно, межі Норинського ключа не були чітко визначені, що призводило до сутичок із сусідами за суміжні території. Так, 15 січня 1633 р. до каптурових книг внесено декрет між Владиславом та Юрієм Немиричами⁵⁵, позивачами, та овруцьким старостою Самуелем Лащем⁵⁶, якого брати звинувачували у заподіянні шкод лугинським підданим аж коло містечка Пелчі, що формально належало до Норинського ключа, захопленні лугинських сіножатей і полів, а також у привласненні лісів як нібито належних до Овруцького староства. Тоді ж Стефан і Юрій Немиричі вима-

гали від Лаща відшкодувати збитки, завдані пелчинським підданим під час нападу на Пелчинську рудню⁵⁷.

22 січня 1633 р. до другої каптурової книги Київського воєводства вписано угоду між Ярошем Зброжком та Немиричами в справі про наїзд на рудню на р. Жерів і вибирання меду на тих ґрунтах⁵⁸. 27 лютого 1646 р. Владислава Немирича позивав ігумен київського Микільського монастиря з вимогою відшкодувати збитки, завдані норинськими підданими в монастирських землях⁵⁹ (очевидно, йшлося про маєтки Остапи, Радогощу та Літки⁶⁰). Врешті, 1636 р. відбулося розмежування між володіннями Ксаверівського єзуїтського колегіуму (Невгоди, Ігнатполь⁶¹, фільварок на Заруччі під Овручем) та маєтками Немиричів, у тому числі в Пулчинці Норинської волості⁶².

Неспокійно було й на північних кордонах волості. 20 жовтня 1636 р. Стефан і Андрій Мощеницькі звинуватили Юрія Немирича в насланні драгунів і норинських підданих на Коптіїв⁶³, де було нібито захоплено понад 500 голів великої рогатої худоби⁶⁴. Конфлікт на цій ділянці Норинської волості тривав і в наступні роки. Зокрема, подібну скаргу внесено 23 серпня 1646 р. до київської гродської книги⁶⁵.

У 1645 р. тривала суперечка між Кобилинськими та Владиславом Немиричем через наслання норинських людей на село Кобилин⁶⁶ коло річки Переспи і спалення села⁶⁷. Інший сусід Немирича, Северин Потоцький, також мав претензії до овруцького старости, скаржачись на те, що норинські піддані вступають у ґрунти Веледників, Скребеличів та Красилівського⁶⁸. Двома роками раніше — вірогідно, теж після низки конфліктів — було проведено розмежування з маєтком Адама Корчовського Городком⁶⁹ (очевидно, йдеться про Словечну).

Близько 1650 р. волость поповнилася селом Збраньки⁷⁰. На початку XVII ст. за цей маєток точилася суперечка між князем Петром Збаразьким, Мареком Збранським та Андрієм Тризною. Протягом 1609–1633 р. селом володів Юрій Лясота, чоловік двоюрідної сестри Стефана Немирича⁷¹, який заповів його своїм онукам Мощеницьким. Подимне 1628 р. зі Збраньок сплачував заставний власник Парфеній Трипольський⁷². За яких обставин село опинилося в руках Владислава, встановити не вдалося, але згодом його успадувала дочка овруцького старости Маріанна⁷³.

Спроби розширити Норинську волость здійснювалися також шляхом привласнення сусідніх земель. Зокрема, 1638 р. на Юрія Немирича скаржилася Серафима Ярмолинська, ігуменя Корецького монастиря, та київський митрополит Петро Могила, звинувачуючи його в насланні своїх слуг та драгунів з Норинська на першовські⁷⁴ ґрунти позивачів (на підданих напали під час оранки, побили їх, а землі привласнив собі Немирич)⁷⁵. Справа розглядалася 1639 р. в Київському земському суді і була вирішена на користь монастиря, що було підтверджено й декретом Люблінського трибуналу від 11 червня 1642 р.⁷⁶. Однак суперечка з корецькими черницями тривала й далі, про що свідчить позов Немиричів 23 серпня 1646 р. до монахинь щодо скасування баніції за начебто недопуск їх до монастирського маєтку Оржешків та Оврупицького фільварку⁷⁷.

Про передачу Немиричами в заставу чи оренду маєтків Норинської волості відомо, починаючи з кінця 1620-х років. Ідеться про заставу мощеницьких бортей Захаріяшу Гаєвському та його дружині Катерині Малинській, термін якої спливав 1630 р.⁷⁸. Пізніше, у 1650 р., рудня на річці Мощениці перебувала в заставі у Станіслава Третьяка та його дружини Софії Рапштинської⁷⁹.

У квітні 1630 р. Марта Войнаровська завела в оренду містечко Пелча разом з руднею⁸⁰ на річці Жереви Матеушу Філіпецькому та його дружині Ядвизі Голговській терміном на рік⁸¹ (пізніше, найімовірніше, цю саму рудню тримав Ярош Зброжек, про що є згадки 1633 р.⁸²). У 1643 р. частину Пелчі орендував Криштоф Третьак⁸³, а іншу частину — Юстина Наборовська та її зять Ян Головинський (1643 — 1645)⁸⁴. 2 лютого 1649 р. Владислав Немирич та його дружина Теофілія Четвертинська заставили Пелчу Федору, Стефану та Михайлові Трипольським, проте у володіння їх ввели аж через рік — у лютому 1650 р.⁸⁵.

Під позику досить значних сум передавали в заставу і сам Норинськ. Зокрема, 1639 р. Юрій Немирич терміном на один рік заставив місто і замок Норинськ та села Велику Хайчу і Бондарі Олександрі Вороничівні Миколаєвій Ободенській, але боргу вчасно не повернув⁸⁶.

Село Малу Хайчу разом із млином на р. Хайчі 1642 р. пустив у заставу Парфенію Трипольському вже Владислав Немирич. Застава тривала й після смерті Парфенія, бо 1650 р. його спадкоємці (вдова Феодора Ставецька з синами) скаржилася на Владислава,

що той наслав на село свого слугу Яна Мервинського “и при нем килканадцат дракганов норынских”, які “чыншу пинежного вымусили и выбрали золотых полских двесте, подводсчизны золотых полских шестдесят”⁸⁷. Очевидно, наступним тимчасовим власником Малої Хайчі став родич Парфенія Федір Трипольський, який роком пізніше, 23 січня 1651 р., знову оскаржував Немирича за насування на село жовнірів своєї надвірної коротви та слуг для вибирання стацій⁸⁸.

Врешті, перед 1642 р. Юрій Немирич заставив Станіслава Ковалевському с. Пулчинку⁸⁹. Викуп за нього мав бути переданий 13 листопада 1642 р. вдові на той час уже покійного Ковалевського Галшці Солтанівні та Олександрові і Миколаю Солтанам — опікунам її синів⁹⁰.

Зрозуміло, що земля у ранньомодерну добу становила певну цінність. З одного боку, вона була предметом соціального престижу, оскільки володіння нею було своєрідним пропуском до шляхетського стану. З другого боку, мати землю було вигідним також з економічної точки зору. Проте в даному випадку цінність мала не земля сама по собі, а осаджені на ній піддані, оскільки саме вони створювали продукт, який забезпечував існування волості. Тож важливою з цього погляду була кількість населення в маєтках Немиричів.

Найдавніші згадки про підданих у Норинському маєтку відносяться до 1545 р., коли ним володіли Киселі та Аксаки. Тоді тут налічувалося 12 димів і 8 служб⁹¹. Якщо за коефіцієнт взяти запропоновану Анджеєм Рахубою величину, що дорівнює 8 особам на дим⁹², то на той час тяглого населення було не менше 128 осіб, оскільки на 1 службу могло припадати кілька димів⁹³. Надалі відомостей про підданих волості немає. Про орієнтовну чисельність населення в першій половині XVII ст. можна судити із фіскальних реєстрів 1628 р. та 1640 р., дані яких подано у таблиці.

Як бачимо, станом на 1628 р. у волості було 60 димів, тобто мешкало близько 480 осіб. Якщо від числа димів у Бондарях та Хайчі (173) відняти третину, яка приблизно мала б припадати на Залав'я (бл. 58), то в цих двох селах було орієнтовно до 115 димів, а разом по волості станом на 1640 р. матимемо 735 димів, тобто 5880 осіб. Таким чином, із середини XVI ст. до першої третини XVII ст. заселеність волості зросла в 4,5 раза, а потім протягом наступних 12 років — у понад 12 разів.

Заселеність Норинської волості за подимними тарифами 1628 та 1640 рр.⁹⁴

Населений пункт	Число димів	
	1628	1640
Норинськ	18	410
Пелча (Розваж)	10 ⁹⁵	210
Бондарі	21	173 ⁹⁶
Хайча	10	
Сали	1	–
Разом	60	793

Крім природного приросту населення для збільшення кількості підданих, нерідко застосовувались виведення чи заведення підданих. Проте про такі дії Немиричів стосовно маєтків Норинської волості даних майже не збереглося. Серед поодиноких згадок можна назвати спір 1618 р. у Люблінському трибуналі між Теодором Васильовичем Трипольським та Стефаном Немиричем про повернення утікачів із с. Клочки до нової осаді — м. Пелчі⁹⁷. Тоді ж між Трипольськими та Немиричами слухалася справа про втікачів з Улитвинського маєтку до Пелчі⁹⁸. Відомо також, що після конфлікту з Владиславом Немиричем у 1643 р. Третяк вивів майже всіх підданих із Пелчі⁹⁹. Якщо врахувати, що на 1640 р. там було 210 димів, і припустити, що за 3 роки ця кількість принаймні не зменшилася, то це мало стати відчутною втратою для Немиричів.

Таким чином, першим відомим державцем Норинського маєтку, що фіксується ще з середини XV ст., був Андрій Мишкович. Від того часу він був вислугою кількох споріднених між собою родів (Аксаків, Киселів, Дешковських, Вітунських, Огоновських). Вже в другій половині XVI ст., коли стало можливим продавати нерухомість, були здійснені перші операції такого роду. Тоді ж маємо першу згадку про тимчасове володіння Єсифа Немирича в частині Норинська. На початок XVII ст. всі норинські володіння зосередилися в руках Яна Аксака. Він продав їх князю Олександрю Острозькому, від якого маєтки успадкувала його дочка Зофія, а потім і її чоловік Станіслав Любомирський. У нього близько 1624–1625 рр. купив волость Стефан Немирич. У 1630 р. вона спадком перейшла до Марти Войнаровської,

вдови Стефана, а потім і до його синів, які до поділу 1646 р. спільно володіли усіма маєтками. Ще до поділу Владислав Немирич, якому відійшла ця волость, мав резиденцію в Норинську і досить часто одноосібно виступав у судових процесах. З 1664 р. маєтками опікувався Кароль Юзеф Немирич з олевської лінії. Повернувшись з вигнання, у володіння волості вступила дочка Владислава Маріанна.

Ядро волості протягом двох століть залишалося незмінним: сюди входив Норинськ, Сали, Бондарі, Велика та Мала Хайча. У 1618 р. вперше згадується Розваж (пізніше Пелча) і Лукашівка, ймовірно, осаджені Острозькими. У такому складі її купили Немиричі. Вже до 1630 р. вона поповнилася Словечною та Білкою, проте яким саме способом — не встановлено. Очевидно, Юрію належить честь осадження Пулчинки, а Владиславу — приєднання до волості Збраньків. Прикметно, що з 1609 р. ним володів свояк Немиричів Юрій Лясота. Спостерігалися й спроби розширити волость за рахунок привласнення спірних територій, проте вони закінчилися невдало. Загалом до волості в різний час належало 14 маєтків. Єдиним селом, яке зникло з карти волості, було Малузове, згадане лише одного разу у 1600 р. Маєтки волості досить активно заставлялися і віддавалися в оренду, що забезпечувало Немиричів готівкою.

Про заселеність волості маємо дуже мало інформації, проте навіть ці спорадичні дані дають підстави стверджувати, що за 80 років від середини XVI ст. населення зросло в 4,5 рази, а протягом наступного десятиліття — у 12 разів, що свідчить про успішне освоєння волості Немиричами.

- 1 Центральний державний історичний архів України в м. Києві [далі — ЦДІАК України]. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 320 зв. — 321; Спр. 7. — Арк. 1311 — 1311 зв.; Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 832 — 832 зв.; Litwin H. Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569 — 1648 / H. Litwin. — Warszawa: DiG, 2009. — S. 20, 21; Urzędnicy województw Kijowskiego i Czernihowskiego XV—XVIII wieku: Spisy / Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka, Instytut Historii; oprac. E. Janas, W. Kłaczewski. — Kórnik, 2002. — S. 46 (№ 222), 100 (№ 677).
- 2 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. IX—XI: Zimie Ruskie. Ukraina (Kijów — Braclaw) / A. Jabłonowski. — W.: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1894 — 1897. (Źródła dziejowe; T. XX — XII).
- 3 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich [далі — SGKР]. — T. 1 — 15 / Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Walewski. — Warszawa: "Druk Wieku", 1880 — 1902.
- 4 Bobiński W. Województwo kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy: Studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej / W. Bobiński. — Warszawa, 2000.
- 5 Тепер с. Норинськ Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 6 Книга Київського підкоморського суду (1584–1644) / Академія наук України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Археографічна комісія; Інститут історії; Центральний державний історичний архів України у м. Києві; підг. до вид. Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич, Л. З. Гісцова та ін. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 75.
- 7 SGKР. — Т. 7. — S. 179.
- 8 Архив Юго-Западной России [далі — Архив ЮЗР]. — Ч. 4. — Т. 1. — К., 1867. — С. 49.
- 9 Тепер с. Путиловичі Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 10 Архив ЮЗР. — Ч. 4. — Т. 1. — С. 49.
- 11 Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [далі — ІР НБУВ]. — Ф. 301. — Спр. 595 п. — Арк. 343–345.
- 12 Руська (Волинська) метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673 / Передм. П. Кеннеді Грімстед; упорядн. Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков, Л. Демченко, П. Кеннеді Грімстед, В. Кравченко, В. Страшко, Н. Яковенко. — К., 2002. — С. 240 (II–18).
- 13 Книга Київського підкоморського суду. — С. 75.
- 14 SGKР. — Т. 7. — S. 179.
- 15 Акти житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / Підг. В. М. Мойсієнко. — Житомир, 2004. — С. 42.
- 16 Тепер с. Жеревці Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 17 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. X. — S. 4.
- 18 Ibid. — S. 8.
- 19 Ibid. — S. 56; ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 193.
- 20 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. X. — S. 20.
- 21 Тепер, вірогідно, с. Сали Черняхівського р-ну Житомирської обл.
- 22 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. X. — S. 33.
- 23 Село Малужове ідентифікувати не вдалося. Очевидно, воно перестало існувати ще на початку XVII ст. Решта сіл — це села Бондарі, Велика Хайча та Мала Хайча Овруцького р-ну Житомирської обл., а також с. Старі Новаки Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 24 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. X. — S. 56 — 57.
- 25 Ibid. — S. 86.
- 26 Ibid. — S. 184 — 185.
- 27 Ibid. — S. 571.
- 28 ІР НБУВ. — Ф. 301. — Спр. 595 п. — Арк. 343.
- 29 SGKР. — Т. 7. — S. 179.
- 30 Bobiński W. Województwo kijowskie. — S. 372.
- 31 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — T. X. — S. 237.
- 32 Пізніше Пелча, а тепер с. Повч Лугинського р-ну Житомирської обл.

- 33 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — Т. X. — S. 224.
- 34 Ibid. — S. 314. Село, пізніше слобода Лукашівка або ж Рудня Розважівська чи Повчанська (див.: SGKР. — Т. 15. — Cz. 2. — S. 281), тепер не існує.
- 35 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — Т. X. — S. 320.
- 36 Ibid. — S. 352.
- 37 За даними укладачів “*Географічного словника Польського королівства*” за обидві волості було заплачено 124 тис. зол. (див.: SGKР. — Т. 7. — S. 179).
- 38 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — Т. X. — S. 384; ІР НБУВ. — Ф. 301. — Спр. 595 п. — Арк. 325.
- 39 Bobiński W. Województwo kijowskie. — S. 372.
- 40 Тепер с. Словечне і с. Білка Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 41 ЦДІАК України. Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 150.
- 42 Там само. — Арк. 149 зв. — 151.
- 43 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 82 — 82 зв.
- 44 Там само. — Арк. 398.
- 45 Там само. — Арк. 201.
- 46 Там само. — Арк. 73 зв.; ЦДІАК України. — Ф. 2227. — Спр. 220. — Арк. 1 — 1 зв.
- 47 Тепер с. Топорище Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл.
- 48 SGKР. — Т. 7. — S. 180.
- 49 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 28 зв.
- 50 Urzędnicy województw Kijowskiego i Czernihowskiego. — S. 100.
- 51 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 172.
- 52 SGKР. — Т. 7. — S. 180.
- 53 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 65 — 65 зв.
- 54 SGKР. — Т. 7. — S. 181.
- 55 У джелі записаний Юзеф, проте, найвірогідніше, це помилка і має бути Юрій.
- 56 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 28 зв.
- 57 Там само. — Арк. 31.
- 58 Там само. — Арк. 38 зв.
- 59 Там само. — Арк. 137 зв.
- 60 Тепер села Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 61 Тепер села Невгоди та Ігнатпіль Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 62 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 21.
- 63 Тепер с. Коптівщина Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 64 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 73 зв.
- 65 Там само. — Арк. 126 зв.
- 66 Тепер села Великий Кобилин та Малий Кобилин Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 67 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 14 зв., 17.
- 68 Там само. — Арк. 19; тепер села Красилівка, Скребелічі, Старі та Нові Велідники Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 69 Тепер с. Городець Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 70 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 596 зв.; тепер с. Збраньки Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 71 SGKР. — Т. 14. — S. 530.
- 72 Архив ЮЗР. — Ч. 7. — Т. 1. — С. 356 — 357.
- 73 SGKР. — Т. 14. — S. 530.
- 74 Тепер в межах села Кирдани (північно-східна частина) чи села Дубовий Гай Овруцького р-ну Житомирської обл.
- 75 ЦДІАК України. — Ф. 2227. — Спр. 220. — Арк. 1 — 1 зв.
- 76 Там само. — Арк. 3.
- 77 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 106 зв.
- 78 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 350 — 350 зв.
- 79 Там само. — Спр. 13. — Арк. 302 — 303.
- 80 На Жереві було кілька рудень. На їхньому місці тепер існують села Рудня-Повчанська Лугинського р-ну і Рудня Овруцького р-ну. На цій же річці розташовувались Рудня Пулчинка і тепер не існуюча Рудня Стара Повчанська. Про яку саме рудню йдеться, не відомо.
- 81 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 328 зв.
- 82 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 38 зв., Арк. 43 зв.
- 83 Там само. — Арк. 201.
- 84 ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 286 — 286 зв.
- 85 Там само. — Спр. 13. — Арк. 41 зв. — 42.
- 86 Там само. — Спр. 9. — Арк. 82, 259 зв., 260.
- 87 Там само. — Спр. 13. — Арк. 331 — 332.

- 88 Там само. — Спр. 14. — Арк. 31зв. — 32.
- 89 Тепер в межах с. Повч Лугинського р-ну Житомирської обл.
- 90 ЦДІАК України. — Ф. 49. — Оп. 2. — Спр. 1357. — Арк. 1.
- 91 Архив ЮЗР. — Ч. 4. — Т. 1. — С. 49.
- 92 Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo brzeskie litewskie 1667 — 1690 r. / Oprac. Andrzej Rachuba. — Warszawa: Wydawnictwo NERITON, Instytut Historii PAN, 2000. — S. 6.
- 93 Volumina Legum. — Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859. — Т. 3. — S. 282.
- 94 Архив ЮЗР. — Ч. 7. — Т. 1. — С. 357, 360 — 361; ЦДІАК України. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 883 зв., 890.
- 95 У заставі у Трипольського (див.: Архив ЮЗР. — Ч. 7. — Т. 1. — С. 357).
- 96 Разом із Залав'ям Олевської волості.
- 97 Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. — Т. X. — S. 239.
- 98 Ibid. — S. 240.
- 99 ІР НБУВ. — Ф. 1. — Спр. 4104. — Арк. 190.

Оксана Задорожна

**Норинская волость Немиричей первой половины XVII века:
состав, формирование, население**

В статье предпринята попытка показать состав Норинской волости, приобретенной Немиричами в 1620-х годах, а также их деятельность по расширению ее территории, основанию новых сел и увеличению населения.

Ключевые слова: волость, Немиричи, Киевское воеводство, землевладение, заклад, аренда, население.

Oksana Zadorozhna

Norynska Volost of the Nemyryches of the 17th Century: Structure, Formation, Population

By this article the author has attempted to demonstrate the structure of Norynska volost, purchased by the Nemyryches in 1620s as well as their activity seeking to expansion of its area, foundation of new settlements and aummentation of its population.

Key words: volost, Nemyryches, Kyiv palatinate, land-tenure, mortgage, lease, population.

